

Verzwegen oorlog

Colofon

ISBN: 978-90-8954-083-6

1^e druk 2009

© 2009 Frits Criens

www.fritscriens.com

Met dank aan:

Roermondse Stichting 1880

Voormalige Gemeente Swalmen

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel
of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser B.V.

Ossekop 4

Postbus 2532

8901 AA Leeuwarden

Telefoon: 058-2894857

www.elikser.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk:

Mfaculteit (Studio M!), Leeuwarden

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige wijze dan ook, zonder voorafgaand schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Frits Criens

Verzwegen oorlog

Roman

*'Tis better to have loved and lost
Than never to have loved at all*

*Alfred Lord Tennyson
Uit: In Memoriam 27*

Voor Elly

Een Friese tafel

De non bespiedt me.

Ze heeft de handen devoot voor het gezicht gevouwen, alsof ze bidt, maar tussen haar vingers door kan ze alles zien. Geloof maar dat haar ogen wijd open staan. Als ze denkt dat ik haar niet doorheb, vergist ze zich. Daarnet kwam ze zich voorstellen, maar ik ben haar naam alweer vergeten. Ze gaf me een stevige mannenhand en vroeg hoe het met me ging.

‘Een beetje opgelaten en onzeker,’ had ik willen zeggen, maar ze liep al met stijve passen naar haar plaats aan tafel.

Bijna geruisloos schuift de non haar stoel naar achteren en gaat staan. Met een gebiedende blik kijkt ze de tafel rond. Haar gezicht is hoekig en mager, ze heeft

een geel gebit met grote, scheve tanden en een zuur trekje om haar mond. Het geroezemoes van de oudjes verstomt onmiddellijk.

Ze maakt een plechtig kruisteken en begint met schelle stem aan een dankgebed, de oudjes vallen gedwee op het goede moment in. Het is lang geleden dat ik op deze manier heb gebeden, ik moet het kunstje eerst even afkijken, voor ik mee kan doen.

De voorbidster is een stuk jonger dan de anderen aan tafel. Na haar 'amen' sluit ze het gebed af met een kruisteken en wenst iedereen 'smakelijk eten'. De oudjes mompelen een antwoord en beginnen aan de soep.

Het blijven onpeilbare wezens, nonnen. Deze kloosterbloem is de enige die een habijt draagt, aan de andere vrouwen kan ik niet zien of het zusters zijn of gewone stervelingen. Wat maakt het ook uit, voor de dood is iedereen gelijk, die oogst zonder onderscheid. Uiteindelijk zitten we hier allemaal op hem wachten.

'Smakelijk eten', daar zal wel niets van terecht komen. Ik ben voor het eerst in dit gezelschap en heb helemaal geen trek. De soep ziet er ook niet zo appetijtelijk uit dat ik er honger van krijg. Er hangt een grafstemming in de kleine refter, de oudjes lepelen zwijgend hun bord leeg en ontwijken elkaars blik. Het is alsof ik weer bij mijn Friese weldoeners aan tafel zit.

De klok boven de deur van de uitgang is stil blijven staan op tien voor drie. Eigenlijk staat hij niet echt stil, de grote wijzer blijft hangen. Hij probeert wel vooruit te springen, maar valt telkens met een schokje

terug, alsof een onzichtbare macht de tijd tegenhoudt. Misschien is het wel dezelfde macht die mij nog altijd gijzelaar maakt van de oorlog. Als er nu luchtalarm zou afgaan, zou ik overeind springen en me laten opjagen zoals destijds door de Duitse soldaten met hun brutale geschreeuw.

Het getier van de mannen maakte me panisch, meer nog dan de aanvallen van Engelse vliegers. Hun stampende laarzen als ze de deuren van de veewagons opengooiden en hun hysterische commando's klonken boven het gillende luchtalarm uit.

‘Los, los, los! Fliegerdeckung!’

Bij elk alarm heerste er chaos in de trein. De evacués drongen als doodsbang vee op een hoop voor de ingang van de wagons om het eerste een veilig heenkomen te kunnen zoeken. Scheldende vrouwen met baby's op hun arm eisten dat ze vooraan mochten staan. Kinderen en oude mensen kwamen in het gedrang en werden naar buiten geduwd als de deuren ineens opengingen. Ik was meestal als laatste de trein uit en rende op goed geluk rond op zoek naar een schuilplaats.

Als het sein ‘veilig’ was gegeven, liet ik me door de Duitsers de trein weer in schreeuwen.

‘Los, los, los! Schnell, schnell! Es geht weiter!’

Maar ook als het weer ‘weiter’ ging, was het transport naar het Noorden in de overvolle veetrein een hel. Ik had een vreselijke angst om in te stappen en was altijd de laatste in de rij. Een schreeuwende soldaat gaf me een ruwe zet en smet de deur achter me dicht. De klap als een bominslag bleef nog urenlang nadreunen in mijn

hoofd. Ik struikelde de wagon in en zocht in den blinde tussen mijn lotgenoten een plaats in het vuile stro dat vol luizen en ander ongedierte zat. Op den duur was ik te lamlendig om me te krabben, uitgeput als ik was door honger en slaapgebrek. Ik was pas midden twintig, maar voelde me een oude vrouw. De hele tocht door had ik last van buikkrampen en waterige diarree en ik had voortdurend de neiging om te braken, maar mijn maag gaf alleen taai, zurig slijm op. Ik stonk naar drek en koeienstront, mijn haar was fettig en vuil als schapenwol.

‘Kedoem, kedoem, kedoem.’

Het monotone geratel van de raderen over de rails werkte versuffend zodat ik soms wegzakte in een half-slaap vol warrige herinneringen en zorgen over thuis. Nu de Maas het front vormde tussen de geallieerden en de Duitsers, was contact tussen de bewoners van beide oevers onmogelijk. Mijn familie in het bevrijde Buggenum wist niet dat ik uit het bezette gebied werd weggevoerd en ik had geen idee hoe het met moeder en mijn broer Drees ging.

Gelukkig hoefde ik niemand van mijn medereizigers aan te kijken, want in de wagons was het aardedonker. Ik zat wel tussen lotgenoten en we kwamen allemaal uit Roermond en omgeving, maar voor mij schiep dat geen band. Het liefst had ik met niemand iets te maken en ik sloot me af voor andermans zorg, want ik kon niemand vertellen hoe hij moest overleven in een nachtmerrie waarin sterven een kwestie van tijd leek.

Bij elke beschieting dacht ik maar aan één ding: zo ver mogelijk uit de buurt te geraken van de kogels. Maar als ik een veilig heenkomen vond, verweet

ik mezelf dat ik was gevlucht, want sinds de dood van mijn man Tien wilde ik hem zo snel mogelijk achterna.

Twee vrouwen in onze wagon zaten voortdurend halffluid op hun knieën te bidden. Ze leken zo veel op elkaar dat ze wel moeder en dochter moesten zijn. Bij een van de eerste luchtaanvallen was ik samen met hen de trein uitgevlucht. Gelukkig hadden we snel dekking gevonden in een kleine schuur. De moeder hield tijdens de hele beschieting haar gezicht in haar handen gedrukt en prevelde een gebed. De dochter zat naast haar met schommelend bovenlijf te kwijlen. Ze zag er onnozel uit en bleef op klagende toon haar moeder roepen die naast haar zat.

Hun gebed in de trein begon met drie gezamenlijke onzevaders en weesgegroetjes. Dan riep de moeder een bijna eindeloze rij heiligen aan voor telkens een andere gunst.

‘Heilige Martinus, zegen onze akkers. Heilige Cornelius, bescherm ons vee tegen ziektes en onvruchtbaarheid. Heilige Lambertus, bewaar ons huis. Heilige Christoffel, leid ons veilig door deze evacuatie. Heilige Anna, verlos ons van alle zorgen. Heilige aartsengel Michael, beschut ons tegen de duivel. Heilige Maria, waak over ons zielenheil. Heilige Jozef, behoed ons voor een onzalige dood.’

Na elke aangeroepen heilige baden ze samen: ‘Van de wisse ondergang, red ons Heer.’ Als de lijst met heiligen ten slotte uitgeput was, begonnen de twee hun litanie weer van het begin af. Vaak sloten andere evacués zich bij de bidsters aan.

Ik vond de gelovigen met hun smeekbeden en bezweringen maar halfslachtig. Ze waren doodsbang en zochten steun bij hun God. Hun onzekerheid kon ik begrijpen, maar niet hun angst om te sterven. Zij geloofden vast in het hiernamaals, in een leven zonder pijn, zonder verdriet. Een leven in volmaakt geluk met hun God. Het was hun overtuiging dat de dood hen eeuwige zaligheid zou brengen en juist voor de dood waren ze bang. Vertrouwden zij hun eigen geloof soms niet?

Tegenover me zat een man die aan het verkindsen was. Gaandeweg de reis ging hij steeds verder achteruit. Vaak zat hij stil te huilen. In zijn heldere momenten zweeg hij of sprak zacht tegen zijn dochter die hem de hele tocht geen moment uit het oog verloor. Soms raakte zijn geest midden in een zin zonder voorafgaand teken de weg kwijt. Dan begon hij met een huilerige stem tegen zijn dochter te klagen dat hij naar huis wilde, naar zijn vrouw. Ze was vlak voor de evacuatie gestorven, vertelde de dochter me om het gejammer van de oude man te vergoelijken.

Aan de doffe toon van haar woorden was te horen hoeveel verdriet ze had van de aftakeling van haar vader. Ze schaamde zich voor de anderen in de wagon en probeerde de oude man te sussen, zodat ze geen last van hem hadden. Als een toegewijde dochter troostte de vrouw hem lief en vertelde hem dat we op weg waren naar moeder. 'Nog even,' herhaalde ze steeds. 'We zijn er bijna. Bij moeder. In de hemel.'

Bij dat laatste woord lachte de oude gelukkig, maar bijna op hetzelfde moment was hij weer vergeten wat

hem blij had gemaakt en begon opnieuw om zijn vrouw te zeuren.

Ik was wel eens afgunstig op de oude man, dat het simpele woord 'hemel' hem gerust kon stellen, al was het maar voor even. Soms is het leven gemakkelijker als je in sprookjes gelooft. Voor mij was het sprookje van de hemel verleden tijd. Over wat er na het leven zou komen, maakte ik me geen illusies. Die had het leven zelf me ontnomen.

Voor mij was de dood geen angstbeeld. Wel was ik vreselijk benauwd dat ik op een gruwelijke manier aan mijn einde zou komen. Het leek me verschrikkelijk om te moeten verrekken als een beest, zoals oom Sil, onze buurman, met wie ik die zondagmorgen nog samen van de kerk naar huis was gelopen. Ik was net zestien en woonde bij mijn ouders in Buggenum.

Tante Marie, de vrouw van oom Sil, was 's middags al vroeg met de kinderen op kermisbezoek gegaan bij familie in Grathem. Hij was thuis gebleven omdat hij zich niet lekker voelde. Ik zat op de bank voor het huis te dagdromen en wachtte tot de klokken voor het lof zouden luiden. Het paniekerige geschreeuw van oom Sil rukte me bruut terug in de werkelijkheid.

Hij lag op zijn rug op de stenen keukenvloer en kronkelde van pijn. Zijn gezicht zat onder vettig schuim. Hij braakte bloed. Ik draaide hem op een zij en riep zijn naam. Oom Sil kromp ineen alsof ik hem had getrapt en spuugde een golf bloed uit. Zijn opengesperde ogen keken leeg langs me heen. Hij greep zich aan me vast, alsof hij iets wilde zeggen. Uit zijn keel klonk een dof gereutel. Ik wilde hulp halen, maar zijn vingers zaten

verkramp om mijn armen. Ik moest ze een voor een loswrikken voor ik naar huis kon rennen. Moeder was bij haar nicht die in het kraambed lag van haar eerste kind. Vader fietste halsoverkop naar de pastorie om pastoor te waarschuwen en liet mij aan mijn lot over.

Met weerzin door de angst keerde ik terug naar oom Sil die lag te stuiptrekken in zijn eigen bloed dat hij maar bleef opgeven. Wat moest ik beginnen? Om toch wat te doen, veegde ik zijn gezicht en kleren schoon met handdoeken. Ik praatte op hem in dat alles goed zou komen, meer nog om mezelf gerust te stellen, maar ik moest machteloos toezien hoe oom Sil verstijfde en kromtrok van pijn. Ik zag en hoorde hem creperen.

Het duurde een eeuwigheid voor pastoor er was. Oom Sil was al buiten kennis en lag er bijna vredig bij. Ik had intussen zijn gezicht gewassen en een schoon laken over hem heen gelegd. Pastoor had de dokter laten roepen, maar die moest helemaal uit Neer komen en arriveerde veel te laat. De man kon alleen maar vaststellen dat oom Sil dood was.

's Avonds in bed barstte ik uit in een onbedaarlijk huilen. Oom Sil en ik hadden een bijzondere band gehad: hij nam me als kind vaak op schoot en zong liedjes voor me of leerde me oude versjes die hij weer van zijn moeder had geleerd. Alleen, op mijn donkere slaapkamer, besepte ik pas dat ik hem nooit meer zou zien. Ik kon me nauwelijks voorstellen hoe dat zou zijn. Hij was de eerste dode die ik zag.

De receptioniste aan de balie vanmorgen deed me denken aan de Friese boerin bij wie ik in huis kwam.

Ze had eenzelfde kilte over zich en ontving me met een zuur mondje, alsof ik een ongewenst postpakket was. Een slappe handdruk kon er nog net vanaf, een vriendelijk woord niet.

De vrouw zat onverschillig in haar stoel en bleef naar haar beeldscherm kijken als ze tegen me sprak. Ze stelde vragen en tikte mijn antwoorden meteen in de computer in. Ondertussen gaf ze snauwende opdrachten aan een poetshulp. Ik moest drie keer een handtekening zetten, zonder dat ik wist wat ik ondertekende. Als de telefoon ging, nam ze op en liet me wachten. Een excuus vond ze niet nodig.

Toen mijn gegevens eindelijk waren verzameld, belde ze een stokoude non. De zuster gaf me een hand, bekeek mijn papieren en wees dat we naar boven gingen. Ze zei geen woord. Ik had wel kunnen janken.

We gingen met de lift, want mijn twee tassen met kleren en wat kleine spullen moesten mee. De meubels waren al eerder naar mijn kamer gebracht: een tafel, een fauteuil, drie stoelen en een krakkemikkige kast. Meer hoef ik niet, want hoe meer je bezit hoe banger je bent iets te verliezen.

Tegen de deur van mijn kamer zat een koperen lijstje geschroefd voor het naamkaartje van de bewoner. Het kader was leeg. In een hoek ervan zat een vergeten snippet karton als stille waarschuwing voor wat me stond te wachten.

De non maakte de deur open, gaf me de sleutel en wees met een weids gebaar naar binnen.

Het kleine, donkere hok verdient de naam van kamer niet eens. Een smal raam kijkt uit op een blinde

muur van de kapel, pal aan de overkant. Ik hoef er maar tijdelijk te wonen, tot na de verbouwing, als ik een moderne kamer krijg met alle gemakken die ik me kan wensen. Voor mij hoeft het allemaal niet zo overdreven, ik heb hier toch niets meer te zoeken. Ik vind het ook niet erg om zolang op een afdeling te wonen voor bejaarde nonnen, samen met nog een paar vrouwen voor wie er ook nog geen plaats is.

Het afgelopen jaar had ik veel steun van de priester. Ik heb het eigenlijk niet zo op geestelijken begrepen. In mijn geboortedorp Buggenum stonden de pastoors altijd ver boven hun parochianen. Dreigen met hel en verdoemenis was hun tweede natuur. Een mens kon niet veel goed doen in de ogen van hun God.

Deze priester is anders. Hij is Camilliaan en bekommert zich meer om mensen dan om hun geloof. Op een dag stond hij voor mijn deur. Ik vermoedde dat hij was gestuurd door de gemeente, daarom vertrouwde ik hem eerst niet en hield de ketting op de deur. De priester liet zich niet afschrikken. Hij dacht dat ik misschien om aanspraak verlegen zat, dan zou hij heel graag naar me luisteren. Dat brak het ijs. We hebben de hele middag samen gepraat en af en toe ook gelachen.

Na die ene keer kwam hij elke week langs. Hij probeerde me niet voor te schrijven wat ik moest doen of laten, maar had belangstelling voor mij, een oude vrouw, van wie niemand wist dat ze nog leefde.

Ik vertelde de priester over mijn jeugd in Buggenum, mijn korte huwelijk met Tien, de oorlog. Als in een feuilleton kreeg hij aflevering na aflevering mijn levens-

verhaal te horen. Het werd een soort biecht en hij gaf me troostende woorden in plaats van de absolutie.

‘Als er een hemel is,’ zei hij, ‘is daar zeker plaats voor u.’

We moesten allebei lachen om zijn woorden. Ik, omdat een geestelijke twijfelde aan de hemel; hij, omdat hij die twijfel zomaar uitsprak.

De priester werkt een paar dagen per week bij de nonnen. Dankzij hem kreeg ik zolang een afgekeurd kamertje in dit bejaardenhuis. Officieel mag dat niet eens, maar ik was een dringend geval, volgens de pater. Hij vond het niet verantwoord als ik nog langer zonder extra zorg alleen bleef wonen. Voor de priester gingen deuren open die voor een ander gesloten blijven. Hij deed vreselijk zijn best voor mij en vulde een waslijst met vragen in. Persoonlijke gegevens: gepensionerd poetsvrouw, kreupel, hoogbejaard, weduwe en hulpbehoevend.

Ik kwam al lang niet meer onder de mensen. Binnenshuis kon ik me nog net redden, maar buiten de deur was ik hulpeloos als een klein kind. Ik hoefde ook nauwelijks nog het huis uit. Mijn boodschappen werden bezorgd en als ik naar de dokter moest of naar de bank, bestelde ik een taxi. Op zondagmorgen liet ik me om tien uur naar het kerkhof brengen. De chauffeurs kenden me intussen allemaal en leidden me aan de arm naar het graf van Tien. Om kwart voor elf was ik weer thuis.

De laatste jaren leek ik wel levend begraven in mijn afbraakflat. Alle burens waren intussen vertrokken, zo was ik alleen overgebleven: de onderduikster van

tweehoog. De gemeente had al een paar keer geprobeerd me weg te krijgen, maar ik had geen zin om te verhuizen, ook al was mijn appartement een bouwval.

De ramen sloten niet meer, bij westenwind en regen dreef het water langs de wanden van de kamer. De vloer zat vol schimmel en begon in de hoeken te rotten. Op de vensterbanken groeide mos en er zaten hele kolonies pissebedden in mijn aanrechtkastjes. Ik voelde me er ondanks alles thuis. Met een eenvoudig dak boven mijn hoofd was ik tevreden. Ik hoef geen luxe, die had ik vroeger ook niet.

Vroeger! De nonnen moesten eens weten! Beroep poetsvrouw! Dat was ik ook, ja, maar het is beter voor hun gemoedsrust dat de zusters niet de hele waarheid kennen.

Op een morgen was ik het kantoor van mijn baas aan het poetsen. Ik snuffelde nooit in de paperassen op het bureau, ze interesseerden me niet. Maar die ene keer lag een dun boekje zo uitnodigend naar me te lonken dat ik het wel moest oppakken. Ik sloeg het open. Er stonden Duitse gedichten in. De regel die meteen in het oog sprong, was aangestreept met rode potlood. Ik zal hem nooit vergeten.

‘Der Tod ist ein Meister aus Deutschland’.

Mijn baas had daar in een fijn handschrift in de kantlijn bijgezet: ‘Zijn werk doet hij grondig en graag.’ Ik schreef er in gedachten met vette letters nog onder: ‘Zijn meesterknecht is een hufter uit Friesland.’ Daar had de veetrein me uiteindelijk afgezet.

Een paar maanden eerder was mijn gedwongen omzwerving begonnen in Leeuwen waar ik dienstmeid was bij een boerenfamilie met twee zoontjes. Het jongste kind was net één jaar, de oudste was pas twee. De Duitsers hadden ons midden november plompverloren van de boerderij gezet. Misschien had ik beter mijn eigen weg kunnen gaan, maar ik bleef het gezin trouw want mijn baas was een aardige kerel. Iedereen noemde hem de Boer. Zijn vrouw Paula was ziekelijk en had mijn hulp hard nodig.

We kregen onderdak in Maasniel, dicht bij huis. Als het een beetje mee had gezeten, hadden we daar de oorlog kunnen uitzingen, maar het zat niet mee. De slag om de Maas werd steeds heviger en vlak voor Nieuwjaar moesten we het front ontvluchten. Via Swalmen gingen we op weg naar Brüggem, net over de grens met Duitsland. Van daaruit vertrokken de treinen met vluchtelingen naar het Noorden.

Onderweg sloten we ons aan bij andere evacués, voornamelijk vrouwen en kinderen. De meeste mannen zaten net als de Boer ondergedoken of waren opgepakt bij een van de talloze razzia's. Dat laatste zou de Boer haast zeker ook zijn beschoren zodra hij zijn neus buiten de deur stak. Op zijn 'Freistellungsschein' stond wel dat hij 'für Landwirtsarbeiten freigestellt' was, maar de geldigheid van dat papiertje was 'bis auf weiteres'.

Een paar dagen voor ons vertrek werd ik flink ziek. Eigenlijk was ik te slap om op mijn benen te staan, maar ik moest eropuit om een doktersverklaring voor de Boer te regelen. Eerst klopte ik aan bij de orthopedist van het ziekenhuis die ik kende uit de tijd dat Tien

patiënt bij hem was. Maar de dokter dacht dat een briefje van een orthopeed geen afdoende bescherming bood. Een attest van de longarts dat de Boer nog niet was hersteld van open tb, was volgens hem veel beter, want van besmettelijke ziektes waren de Duitsers vies. Zo'n verklaring kon de orthopeed wel voor me regelen bij de longarts, maar zijn collega zou zeker niet voor niets meewerken.

Van het ziekenhuis uit liep ik rechtstreeks naar een oud-klant van me uit de tijd dat ik nog in Roermond woonde. Deze boer uit Asenray wilde niet openlijk herinnerd worden aan onze ontmoetingen van destijds. Daarom had hij me in ruil voor mijn zwijgen al vaker aan wat eten geholpen. Deze keer zette ik hoog in en vroeg een ham en een kilo spek. Dat was te veel ineens, de man weigerde. Dat ik het vlees nodig had om een dokter om te kopen voor een goede zaak, interesseerde hem niet.

Ik zette hem voor het blok en dreigde dat ik zijn vrouw erbij zou halen.

De boer begon te schelden en verweet me dat ik hem een hoerenstreek leverde, maar ik hield voet bij stuk en beloofde dat ik nooit meer bij hem zou aankloppen. Uiteindelijk ging hij vloekend overstag. De volgende dag ging ik mijn kostbare waar ruilen voor het attest van de longarts waarmee de Boer zich veilig op straat kon vertonen.

De Duitsers hadden eerder al twee van zijn drie paarden gevorderd. Een afgeleefde knol vonden ze de moeite van het stelen niet waard en hij mocht ook een ouderwetse kar met hoge schotten en grote, houten